

Aleksandra Gačič

Dr. Aleksandra Gačič, zgodovinarica, lektorica in prevajalka, je pod mentorstvom dr. Andreja Rahtena leta 2014 doktorirala s politično biografijo dr. Bogumila Vošnjaka. Leta 2016 je v soavtorstvu z dr. Gregorjem Jenušem izdala politično biografijo o dr. Karlu Verstovšku in o njem posnela dokumentarec v oddaji Sledi. Leta 2017 je izdala biografijo Bogumil Vošnjak – politik in diplomat, ter v oddaji Sledi posnela dokumentarec tudi o njem. Leta 2019 je izšla njena tretja knjiga z naslovom Ko zatonejo sanje romantičnega Jugoslovana – izseljenski dnevnik dr. Bogumila Vošnjaka, ki jo je izdalo Arhivsko društvo Slovenije. Piše tudi biografije za Novi slovenski biografski leksikon. Svoje raziskave usmerja v osvetljevanje življenja in dela prezrtih slovenskih zgodovinskih osebnosti 20. stoletja, pri čemer se pogosto opira na lokalno okolje ter diplomatsko zgodovino.

NEMŠKEGA DUHA NI TAKO PEPROSTO IZBRISATI – SLOVENSKO-NEMŠKO RAZMERJE V ŠALEŠKI DOLINI V LUČI NOVE DRŽAVE

Uvod

Slovensko prebivalstvo je dolga stoletja bivalo v okviru Habsburške monarhije ter sobivalo z Nemci in njihovimi privrženci. A slovenski narod se je začel v 19. stoletju prebujati, zlasti po letu 1848, ko so zahteve po narodnostnih pravicah postajale vse glasnejše in ostrejšje. Na prelomu stoletja je slovenski živelj že imel izoblikovan knjižni

jezik in kulturo. Na Slovenskem so rastla številna gospodarska, politična, športna in kulturna društva. A bolj smo se bližali koncu stoletja, bolj so se kazali nemški pritiski, na začetku 20. stoletja pa tudi boji za prevlado nemštva na Slovenskem. Že Velenjčan dr. Karel Verstovšek je navajal, da so v avstrijskih uradih zaposleni skoraj izključno Nemci, ki pa slovenskega jezika niso obvladali. Nič drugače ni bilo s sodstvom in šolstvom, kjer so se ponemčevalne težnje le še razmahnile. Očitne krivice so se pokazale pri ljudskem štetju leta 1910. Slovenski poslanci so namreč protestirali, da je le-to neveljavno, saj je bilo zavajajoče predvsem določilo občevalnega in maternega jezika. V naslednjih letih so jezikovno vprašanje, nacionalni odnosi in nemški »šovinizem« postale osrednje predvolilne teme slovenskih volilnih kandidatov, ki so tudi sami bili pogosto napadalni do Nemcev in nemško mislečih, kdaj tudi neupravičeno, s čimer so si tlakovali politično pot in tako skušali pridobiti čim več volivcev.¹ Slovenci so kmalu začeli navezovati tudi stike z južnimi Slovani Habsburške monarhije, zaprisega avstrijskemu cesarju pa je ob koncu velike vojne vse bolj bledela in ustvarjati so se začeli zametki nove države, a zunaj avstro-ogrskega meja. Ob začetku vojne Slovenci še niso imeli velikih teženj po razpadu Avstro-Ogrske in združitvi z južnimi Slovani pod samostojno streho, temveč znotraj habsburškega žezla. A razmere so se vse bolj zaostrovale, predvsem zunaj monarhije pa je že delovala tudi politična emigracija, ki je pozivala k razpadu monarhije. Tudi v notranjosti so se sile razmerij nekoliko premešale in vse očitnejša in glasnejša so bila mnenja, da življenje pod skupno avstro-ogrsko streho ne bo več mogoče. Ideja o razpadu Avstro-Ogrske je postajala vse močnejša po Majniški deklaraciji in deklaracijskem gibanju, ki se je močno razmahnilo tudi v Šaleški dolini.

Naposled je nastopil 16. avgust 1918, ko je bil v Ljubljani ustanovljen Narodni svet, česar pa Nemci niso sprejeli

¹ Aleksandra Gačič, Gregor Jenuš, Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, Zaslужni slovenski politik, 1871–1923, Velenje, 2016, str. 42, 46, 49.

odprtih rok, temveč so novico sprejeli kot dokaz jugoslovanske razdiralne politike. Naslednji korak je bilo ustanavljanje lokalnih narodnih svetov, in tako je bil 28. septembra 1918 ustanovljen Narodni svet za Štajersko, ki mu je načeloval rojak dr. Verstovšek. Niti pomirjevalna politika cesarja Karla I. in njegova deklaracija *Mojim zvestim avstrijskim narodom* nista več imeli učinka na neizbežen propad monarhije. Nastal je tudi Narodni svet v Šoštanju, in sicer 15. oktobra 1918, ko je dr. Fran Mayer v prostorih gostilne Mihaela Cerovška sklical zaupno zborovanje obrtnikov za izvolitev v narodni svet.² 29. oktobra 1918 je namreč s slovesno razglasitvijo v Ljubljani nastala Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki pa je trajala le 33 dni, saj se je združila s Kraljevino Srbijo in Črno goro v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ta akt je pomenil dokončni zaton avstro-ogrske monarhije in težave za Nemce in nemškutarje, ki so ostali na slovenski zemlji. Nič drugače ni bilo s Šaleško dolino, v kateri pa je bilo nemštvo, predvsem v Šoštanju, močno zasidrano.

Nemci in nemškutarji, čas je, da odidete

»Naš narodni praznik in manifestacija v nedeljo /.../, sta bila menda med prvimi in najlepšimi v bivšem Spodnjem Štajerskem. Ne da se popisati! /.../ Ta krasen obhod od Sv. Mihaela v mesto! Iz vseh hiš, tudi nemških, plapolajo slovenske trobojnice. Okna v zelenju, cvetju in zastavicah. Sv. maša pod milim nebom na glavnem trgu. Godba in krasno petje. In ta brezštevila množica ljudstva, kakor še gotovo Šoštanj nikoli ni videl! Prekrasni, navduševalni govor. Daljše so imeli: predsednik šoštanjskega Narodnega sveta dr. Mayr, župnik Atteneder, dva nadporočnika iz Velenja. Krasen prizor, ko je potegnil sabljo za prisego novi domovini. Krajši nagovori. /.../ Živijo klicev ne konca. Vršilo se je vse v vzornem redu.

² Miran Aplinc, »Morda bodo prišli še tako časi, ko boste morali jesti tak kruh, kjer bodo špice ven gledale«, Odmev velike vojne skozi organizacijo preskrbe v Šoštanju v času prve svetovne vojne in prevratne dobe, Šoštanj, 2019, str. 103.

Krasno zadoščenje za majniški prepovedan shod. – Narodni svet je bil konstituiran že dne 17. oktobra; prevzel mestno občinsko upravo, vojaštvo (konjsko bolnico) in rudarstvo v Škalah. Vsi nemški napisi, zasebni in uradni, izginili takoj.»³ Tako je pisal *Slovenski gospodar* o proslavi ob ustanovitvi Države SHS. Šaleška dolina se je razklenila nemških okov in se zbudila v novi državni tvorbi. A nemškega vpliva med tukajšnjim prebivalstvom ni bilo tako preprosto izbrisati.

Šaleška dolina je v 19. in na začetku 20. stoletja veljala za precej izrazito nemškutarsko območje, predvsem Šoštanj. Šoštanj, ki je bil gospodarsko naprednejši, je bil usmerjen predvsem nemško, Velenje z okoliškimi kraji pa slovensko. Tudi učiteljstvo je bilo konec 19. stoletja v Šoštanju usmerjeno predvsem nemško, od leta 1883 je bil od petega razreda dalje učni jezik nemški.⁴ To se je seveda odražalo tudi na političnem prizorišču, ki ga je obvladovalo nasprotje med Slovenci in Nemci. Konec 19. stoletja so bili sicer Slovenci v Šoštanju uspešnejši, saj so skupaj z drugimi sodnimi okraji dvakrat izvolili slovenskega liberalnega kandidata Ivana Vošnjaka. Po njegovem propadu leta 1908 je slovensko narodno gibanje v Šoštanju doživelo poraz. Še leta 1900 se je le 16 odstotkov Šoštanjčanov opredeljevalo kot nemško govoreči, a se je slika drastično spremenila ob ljudskem štetju leta 1910, ko se jih je za nemško govoreče opredelilo kar 69 odstotkov. Takšno stanje je morda mogoče pripisati propadu slovenske usnjarne Ivana Vošnjaka in šoštanjske posojilnice leta 1908. Zelo ostro pa je proti slovensko govorečemu prebivalstvu nastopil drugi usnjar, Hans Woschnagg, ki je v tistih letih postal šoštanjski župan in deželni poslanec v Gradcu. Menda je bila javna skrivnost, da je Šoštanjčanom grozil, da bo označil glasovnice, s čimer bi se točno vedelo, kdo je volil za koga. A v Šoštanju se je okrepila še ena politična moč, združena pod okriljem šoštanjske okrajne organizacije socialnodemokrat-

³ »Dopisi«, *Slovenski gospodar*, 17. 11. 1918, št. 46, str. 9.

⁴ Aleksander Debelak, Alen Marinović, Tadeja Rudolf, Šaleška čitalnica, v: *Zbornik 1994/95, Šaleški razgledi 11, Velenje 1994*, str. 21.

ske stranke. Po prevratu leta 1918 je večina slovenskih družtev v Šoštanju, ki so delovala že pred vojno, delala še naprej.⁵

Slovensko obrtno društvo v Celju je imelo 6. januarja 1919 občni in obrtni shod. Na shodu so bili prisotni tudi predstavniki Šaleške doline, med drugim g. Volk iz Šoštanja, ki je zagovarjal uvedbo splošnega državnega bolniškega in starostnega zavarovanja. Nerat iz Gabrja je predlagal, da se nemškutarskim obrtnikom odvzamejo stavbna dela pri cinkarni v Zabukovici in Velenju ter se izročijo slovenskim obrtnikom. Zborovalci so ogorčeno protestirali, ker je gospodarski urad v Celju oddal razprodajo usnja nemškemu trgovcu Jellenzu. Naslednje obrtno zborovanje je bilo sklicano za 12. januar 1919 v Šoštanju v dvorani gospe Vašič.⁶ Zbrali so se številni obrtniki, trgovci in delavci. Shodu je predsedoval načelnik okoliške zadruga, kovaški mojster g. Šola. O položaju obrtništva med vojno je poročal g. Volk, ki je spomnil na krivično delitev tamkajšnje zadruga, kar je bila po njegovih besedah ena od uslug, ki jo je avstro-ogrska vlada nudila svojim »šoštanjskim nemškim oprodam«. Kot odposlanec zveze slovenskih štajerskih obrtnih zadrug je poročal g. Zadravec iz Središča o nalogah obrtništva in ciljih obrtniškega združništva za prihodnost. Enoglasno je bil sprejet sklep, da obstoječe skupne zadruga ne zadostujejo zahtevam obrtništva in namenu obrtniških organizacij in da je v prihodnosti mogoče le organizirano delo v strokovnih zadrugah. Navzoči zborovalci so sklenili, da se šoštanjska skupna zadruga, ki je v dotedanji obliki štela 360 članov in se interesi obrtnikov razlikujejo ter si pogosto celo nasprotujejo, razpusti in se ustanovi pet strokovnih zadrug. Ustanovili so zadrugo trgovcev, gostilničarjev, stavbnih obrti in zadrugo oblačilne stroke. Volk je poročal o starostnem zavarovanju in njegova resolucija o tem ter o ustanovitvi samostojne in obrtne zbornice za slovensko Štajersko je bila enoglasno sprejeta.⁷

⁵ Jože Hudales, Šoštanj – mesto v Šaleški dolini, Šoštanj, 1985, str. 25–26.

⁶ »Obrtni shod v Celju«, Nova doba, 8. 1. 1919, št. 2, str. 3.

⁷ »Obrtniški shod v Šoštanju«, Nova doba, 29. 1. 1919, št. 8, str. 3.

Da so načelovali novi, slovenski oblastniki, ki so Nemcem in nemškutarjem grenili življenje, se je odražalo tudi v številnih odpušćanjih, ki so bila uperjena predvsem proti nemškemu prebivalstvu in njihovim privržencem. Tako je bil januarja 1919 v Šošćanju odpušćen višji paznik finanćne straže Aleks Leidl, ki ga je nadomestil Ivan Piskernik iz Rotenmanna.⁸ Nić drugaće ni bilo v šolstvu. Tako je bil za nadućitelja v Velenju imenovan Ivan Koropec iz Šošćanja. Razpušćen je bil tudi občinski zastop, gerent pa je bil dr. Fran Mayer.⁹ Kot veterinarskega asistenta so v Šošćanju namesto nemškega imenovali Petra Rihtarića.¹⁰ Źe konec decembra 1918 je Ministrstvo za notranje zadeve izdalo ukaz, da morajo v vseh obćinah, kjer so bili nastavljeni gerenti, razpisati nove volitve. Obćinska uprava v Šošćanju je sicer 5. januarja 1919 Narodno vlado SHS v Ljubljani prosila, naj potrdi dr. Frana Mayerja za gerenta mestne uprave v Šošćanju in mu dodeli ustrezno dovoljenje. A prišlo je do sprememb. Narodni svet za Šošćanj je predlagal ćlane novega obćinskega sveta, in sicer 13. januarja 1919, sklenjeno pa je bilo, da se Narodni svet razpusti. Mesec dni kasneje je tako Narodni svet prenehal delovati, novi obćinski gerent pa je bil dr. Mayer.¹¹ Februarja 1919 so bili v gerentski sosvet šošćanjske obćine imenovani lesni trgovec Matija Zalar, trgovec Ivan Senica, ćevljar Franc Schwarz, šolski ravnatelj Alojz Trobej, tovarniški delovodja Jakob Arzenšek in kaplan Viktor Lunder.¹² Spomladi so se odpušćanja nadaljevala in marca je bil v Šošćanju odpušćen nemški notar Josef Hiris, *Nova doba* pa je njegovo odpoved pospremila zelo porogljivo: »*Je ćas, da se tudi te smeti pometejo.*«¹³ Namesto Hirisu so imenovali notarskega kandi-

⁸ »Iz davćne sluźbe«, *Nova doba*, 15. 1. 1919, št. 4, str. 2.

⁹ »Dnevne novice«, *Nova doba*, 29. 1. 1919, št. 8, str. 5.

¹⁰ »Dopisi«, *Nova doba*, 8. 2. 1919, št. 11, str. 4.

¹¹ Miran Aplinc, »Šošćanj v zadnjem letu vćlike vojne«, v: Šaleški razgledi 16, Zbornik 2018–2019, Velenje, 2019, str. 68.

¹² »Dopisi«, *Nova doba*, 15. 2. 1919, št. 13, str. 4.

¹³ »Dopisi«, *Nova doba*, 11. 3. 1919, št. 21, str. 3.

data Franca Košenina z Vranskega.¹⁴

Spremembe so se kazale tudi na gospodarskem področju, tako v lastniški strukturi kot v preimenovanjih. Tako sta 1. januarja 1919 državna rudnika v Velenju in Zabukovici, ki sta poprej spadala v državno cinkarno v Celju, dobila svojo lastno upravo. Zaradi tega je Narodna vlada v Ljubljani dotedanji naslov Rudniškega in plavžarskega skrbništva spremenila v Plavžarsko oskrbništvo SHS v Celju.¹⁵

A navada je železna srajca, zato so se krajani pogosto pritoževali, da je nemški duh še vedno močno zasidran, zlasti na nekaterih uradih. Zato so pogosto pisali časnikom in obelodanili sporna ravnanja. Konec januarja 1919 je bila v *Novi dobi* objavljena vest, da je bila pod naslovom »Grundbuchsammt Schönstein« ožigosana nemška rešitev slovenske zemljiškoknjižne vloge po nekem Pengu. Dotični uradnik naj bi bil Alois Persche, ki se je zaobljubil nemški Avstriji in silil »na vse pretege, da bi ga narodna vlada čimpreje odstavila, da še more pravočasno dobiti kako nemško službo«. Pri časniku so menili, da je to tudi vzrok, da se na sodišču še vedno na skrivaj uraduje v nemškem jeziku, s čimer so določeni uradniki želeli izsiliti hitro premestitev.¹⁶ Vnovič so se jezili 1. februarja 1919, in sicer z naslovom Župan v Velenju uraduje nemški. Konec januarja naj bi namreč slovenskemu vojaku napisal nemško uradno potrdilo. Pri časniku so se spraševali: »Ali je prespal ves čas od 1. nov. 1918?« »In naredbe Narodne vlade ga morda nič ne brigajo?! Škandal!« so se zgražali.¹⁷ Čez nekaj dni je županstvo v Velenju sporočilo, da tam že dolga leta, torej še pred vojno, uradujejo samo slovensko, in če so kakemu vojaku izdali nemško listino, se je to zgodilo pomotoma ali na vojakovo željo.¹⁸

¹⁴ »Dopisi«, Nova doba, 25. 3. 1919, št. 27, str. 3.

¹⁵ »Dnevne novice«, Nova doba, 22. 1. 1919, št. 6, str. 4–5.

¹⁶ »Dnevne novice«, Nova doba, 25. 1. 1919, št. 7, str. 2.

¹⁷ »Dnevne novice«, Nova doba, 1. 2. 1919, št. 9, str. 3.

¹⁸ »Dnevne novice«, Nova doba, 8. 2. 1919, št. 11, str. 3.

Kot že omenjeno, so slovenska društva v Šaleški dolini, ki so nastala že pred vojno, še vedno pridno delala naprej, in nič drugače ni bilo s telovadnim društvom Sokol, ki je v novi državi obnovilo svoje delovanje. Leta 1863 je dr. Miroslav Tyrš na Češkem ustanovil sokolsko organizacijo z narodno, narodnoobrambno in kulturno osnovo. Namen Sokolstva je bil poziv vsemu češkemu narodu na boj proti avstrijski »monarhistični tiraniji« za narodnostno osvoboditev Čehov in ustanovitev lastne češke države. Po češkem vzoru so sokolske organizacije ustanovili vsi slovanski narodi v Avstro-Ogrski: Poljaki, Slovenci, Hrvati, Srbi in Bolgari.¹⁹ Leta 1863 so bili postavljeni temelji za ustanovitev telovadnega društva Sokol tudi na Slovenskem. Ustanovni občni zbor prvega slovenskega telovadnega društva Južni Sokol je potekal 1. oktobra 1863, saj so bila konec septembra potrjena pravila. Društvo so torej poimenovali Južni Sokol, s pozdravno brzojavko pa so navezali stike s praškimi Sokoli. Ob tem so sklenili, da bo obleka razen klobuka enaka češki. Omenjeno društvo je sicer delovalo le štiri leta, torej do leta 1867, saj je prišlo do pretepa med slovenskimi telovadci in Nemci. Zaradi incidenta je bilo društvo zakonsko razpuščeno, kar nekaj Sokolov pa so zaprli. Že prihodnje leto, leta 1868, je bil ustanovljen Ljubljanski Sokol, ki je postal matica slovenskega sokolstva. Sokol se je redno udeleževal narodnih taborov in se pridružil zahtevam po združenji Sloveniji.²⁰ Med prvimi vodji Ljubljanskega Sokola je bil Fran Levstik. Slovenski Sokol pa se je hitro razširil po slovenskih pokrajinah – Kranjskem, Primorskem, Štajerskem in Koroškem. Do prve svetovne vojne je tako obstajalo že 82 sokolskih društev, združenih v devetih župah, te pa v Slovenski sokolski zvezi. Slednja je bila ustanovljena leta 1905 in je bila članica Slovanske sokolske zveze, ki je imela sedež v Pragi. Ta je bila leta 1907 sprejeta

¹⁹ Bojan Breznik, »Zgodovina sokolske organizacije v Sloveniji in na Koroškem«, Karizma, 12. 12. 2017, spletni vir.

²⁰ 150 let Sokola: društvo, ki je za seboj pustilo bogato dediščino, Delo, 30. 9. 2013, spletni vir.

v Mednarodno telovadno zvezo s sedežem v Parizu.²¹ Leta 1898, torej trideset let po ustanovitvi Ljubljanskega Sokola, je bila v Šoštanju ustanovljena podružnica Savinjskega Sokola, ki je postala eno od središč vsestranskega kulturnega življenja v Šaleški dolini. Leto 1919 velja za ponovno oživitev šoštanjskih Sokolov, pod okriljem katerih je deloval tudi Sokolski odsek v Škalah pri Velenju, ki je predstavljal jedro poznejšega Sokola Velenje. Poleg Sokola je bilo od leta 1920 naprej v Šoštanju dejavno tudi Delavsko društvo Svoboda.²² 18. januarja 1919 je v Šoštanju potekal občni zbor tamkajšnjega Sokola. Brat starosta Ivan Koropec je poročal o društvenem delovanju iz zadnje dobe. Zadnji občni zbor je potekal pet let poprej. Potem, še v času pred vojno, se je začelo »z vladne strani spletkariti in ,vplivati‘, da se je onemogočila vsaka sokolska prireditve, ker bi bila seveda v kvar tedaj že tekočim vojnim pripravam«. Na zboru so izvolili Ivana Koropca za starosta, Jakoba Volka za podstarosta, za načelnika Ivana Lukmana in za načelnika škalskega odseka Antona Kurnika. Sklenili so, da v kratkem začnejo s telovadbo v treh skupinah, in sicer moškega, ženskega Sokola in sokolskega naraščaja. Ustanovili so tudi izobraževalni odsek, ki naj bi imel na skrbi javna ljudska predavanja.²³ Še v istem letu so začeli akcijo za izgraditev sokolskega doma.²⁴ 16. marca je v Šoštanju potekalo že drugo predavanje izobraževalnega odseka, na katerem je predaval sodnik Janko Sernec, in sicer o narodnem gospodarstvu.²⁵ Predavanj se je v naslednjih mesecih in letih zvrstilo kar nekaj.

²¹ Breznik, »Zgodovina sokolske organizacije v Sloveniji in na Koroškem«.

²² Ivo Stropnik, »140 let organiziranega knjižničarstva na Šaleškem, Kronološki pregled v pomembnejših letnicah«, v: Zbornik 1994/95, Šaleški razgledi 11, Velenje 1994, str. 15–17.

²³ »Sokol v Šoštanju«, Nova doba, 1. 2. 1919, št. 9, str. 4–5.

²⁴ Aleksandra Gačič, »Knjižnice v kulturnem življenju Šaleške doline med vojnama«, v: Knjižnice na Šaleškem, Zbornik ob 75-letnici Knjižnice Velenje, Velenje, 2009, str. 91.

²⁵ »Dopisi«, Nova doba, 25. 3. 1919, št. 27, str. 3.

Kljub novi državi so se incidenti, ki so jih povzročali nemškutarji, kar vrstili. Tako so 15. decembra 1918 na slavnosti ob združitvi in shodu JDS šoštanjski nemškutarji strgali z neke hiše zavedne slovenske družine trobojnico in jo ukradli, na oknih poslopja Narodnega sveta pa razbili okna. Preiskava je bila sicer sprožena takoj, a nepridipravov niso našli. V časniku so zapisali, da so nemškutarji prestrahopetni, da bi za svoja dejanja podali odgovore iz oči v oči. »*Od nemškutarskih voditeljev pa smo pričakovali toliko poštenosti, da bi bili proste volje poravnali škodo, katero so napravili njihovi politični učenci. Pa smo se zmotili!*« Namesto tega so ovadili Slovence, ki je s svojo premišljenostjo preprečil izgrede, »*pa zato še od svojih lastnih ljudi dobil – brco*«. ²⁶

Leta 1919 so še vedno obstajale nejasnosti o določenih zadevah v novi skupni državi. Tako so se različna vprašanja porajala tudi v Šaleški dolini. Na začetku maja 1919 je v Velenju potekal javni shod Jugoslovanske demokratske stranke. Kaplan Legat iz Škal je Vekoslavu Kukovcu zastavil vprašanje, kakšno stališče zavzema demokratska stranka glede verstva. Dr. Kukovec je odgovoril, da so temeljne točke programa JDS enotnost države v zakonodaji, ureditev uprave na osnovi okrožij in samouprave po okrožjih, v socialnem oziru pa obramba šibkejših pred močnejšimi. Govornik je ob tem poudaril, da je odličen voditelj jugoslovanske politike dr. Anton Korošec, ki je v stikih z drugoverskimi strankami srbske opozicije in da je treba njega povprašati, kako si predstavlja razmerje verstva v skupni državi. ²⁷

Celjska *Nova doba* je na začetku maja 1919 prejela novičko z naslovom *Pozor pred hujskači na vlakih Velenje – Celje!*, v kateri so zapisali: »*Potniki so mi pripovedovali, da so razni plačani agentje s Koroške v zjutrajšnjem savinjskem vlaku dne 6. t. m. grozovito zabavljali in hujskali proti Jugoslaviji in njenim novejšim vojaškim odredbam, da bi tako*

²⁶ »Dopisi«, *Nova doba*, 15. 2. 1919, št. 13, str. 4.

²⁷ »Dnevne novice«, *Nova doba*, 8. 5. 1919, št. 45, str. 3.

vojake odvrčali od predpisanih zglasitev ter napravili splošno zmedo med našim že tako čisto zbeganim ljudstvom.« Avtor novice je svetoval na vlakih uvedbo detektivov, ki bi »take elemente kratkomalo vklenil ter oddal kazenski oblasti, da si tam ohlade svoje dolge jezike«. ²⁸ Nova država in nova oblast pa sta prinesli tudi preiskave, ki naj bi v najkrajšem času dognale, da so Nemci in nemškutarji na Spodnjem Štajerskem organizirali vstajo, ki naj bi ob primernem času privedla do popolnega državnega preobrata. Organizirali naj bi se predvsem v Celju, Velenju, Mariboru in drugod, kjer so bivali ti ljudje, »ki so bili kot boljše situirani naravnost ovčice v očeh naše politične oblasti« in pri katerih so menda našli orožje in naboje v velikem številu pri najboljših rodbinah v omarah, po kletah itd. Avtor novice je bil prepričan, da rovarjenja in reda ne bo prej, dokler »naša država ne zapove: ven z Nemci, tudi če se navidezno obnašajo kot najboljši patriotje«. ²⁹

Novic o nemčurjih v letu 1919 torej ni manjkalo, tako je bilo maja v *Novi dobi* objavljeno, da ko so se raznesle vesti o prodiranju koroških Nemcev, je neki Fludernik »z veselim obrazom pripovedoval«, da so Nemci že v »Velenjem«, a da se jih ni treba bati, ker da ne storijo nikomur nič. Menda še ni dolgo minilo, ko ga je nekdo »pral« v *Novi dobi*, da je postal Slovenec, ob čemer so hudomušno zapisali: »Ali ste že slišali, da se je kdaj mačka odvadila miši loviti?« Ob tem so v časniku zabičali, da še enkrat povedo vsem nezavednim prebivalcem Ljubnega, od koder je novica prišla, da je vsak nemčur, ki zagovarja nemčurje ali zanje dela. ³⁰

Konec maja so v *Novi dobi* vnovič robantili zoper nemčurske obrtnike, ki jih je svoj čas poslala Súdmarka v Šoštanj, »da bi zastrupljali naše ljudstvo z vsenemškimi nazori, delali zdražbo in jemali zaslužek narodnim obrtnikom«. Pisali so, da je Súdmarka v Šoštanj poslala »pristnega

²⁸ »Celjske novice«, Nova doba, 10. 5. 1919, št. 46, str. 1.

²⁹ »Izza polpreteklih dni«, Nova doba, 15. 5. 1919, št. 48, str. 1.

³⁰ »Dopisi«, Nova doba, 17. 5. 1919, št. 49, str. 3.

Germana Tirolca, mu nakupila vso potrebno opremo, da bi konkuriral za narodnim obrtnikom«, ki so mu očitali še srbofilstvo. Uradništvo so za silo očistili nemškega vpliva, obrtništvo pa je bilo tisto, ki je lahko prišlo v stik z najširšimi sloji. »*Sedaj pa hujska nemško in nemčursko obrtništvo kmetsko in delavsko ljudstvo proti Jugoslaviji.*« Ti nemški obrtniki so menda postali socialdemokrati in tako pridobili vodilna mesta. »*Različni Titscherji, Melanscheggi, Mörtelni, Lepi, Novaki in Selitschi so sedaj v odboru,*« čeprav so bili prej odborniki Schulvereina in Südmarke in člani Volksrata. Žena nekega nemčurja se je menda izrazila: »*Sem Nemka, ostanem Nemka, Korošci so nam le dobri, zato smo sedaj mednarodni socialni demokrati.*« Njen mož je bil predsednik organizacije. Merjenje moči med Slovenci in nemškutarji se je menda pokazalo ob 1. maju, ko so postavljali mlaje, zato so se pri časniku spraševali: »*Ali so to socialci, če si pustijo od milijonarja Woschnagga postavljati mlaje?*« Po Šaleški dolini so postavili vsaj 30 mlajev, a na nobenem ni vihrala slovenska zastava. Avtor članka je predlagal, da bi morali proti takšnim obrtnikom nekaj ukreniti, zlasti tistim, ki niso znali niti besede slovensko, z opombo: »*Že v avstrijskih zakonih je bilo, da se tujezemcem ne da kar tako obrtniška pravica.*« Avtorju se je zdelo sporno tudi ravnanje šoštanjskega gerenta, ki je šel takim na roko. V pozdravnem govoru je menda izrazil zadovoljstvo, nakar mu je neki nemčur zaklical: »*Ako nam Vi ne boste nasprotovali, Vam mi tudi ne bomo ...*« Tudi v aprovizaciji so menda bili sami nemčurji.³¹

V zvezi s praznikom 1. maja se je v časniku oglasil tudi dr. Fran Mayer s pojasnilom, da nikakor ni pomagal socialdemokratom: »*Dne 1. maja sem pozdravil obhod socializmov s kratkim nagovorom in izrecno naglašal, da jih pozdravim kot jugoslovanske socialiste, ki naj tega ne pozabijo. Delavstvu grem na roko, ker je domače in bi postalo zavedno, če bi gospodje, ki radi kritizirajo, tudi kaj storili, da bi maso poučili. Da bi bili v aprovizaciji sami nemčurji,*

³¹ »Dopisi«, Nova doba, 31. 5. 1919, št. 55, str. 3.

ni res; res pa je, da si prizadevata dva socialista, vzdržati red pri razdelitvi moke in sladkorja.» Mayer je opravičeval svoja stališča zaradi razmer, v katerih se je znašel: *»Zato, ker so me v najbolj kritičnem trenutku pustili naši ljudje na ceditlu in so vsi narodnjaki svoja mesta odložili, vkljub temu, da sem prosil v svojem in v imenu gospoda glavarja. Vem, da sem osovražen, ker nočem deliti protekcij in zahtevam tudi od drugih to, kar nam po mojem mnenju edino pomaga iz sedaj-nih razmer, delo in zopet delo. Neplodovito kritiko prepustimo drugim.*« Iz njegovega dopisa odseva osebna prizadetost zaradi časnikovega besednega napada nanj: *»Čez dvajset let stojim tu v vednem boju, žrtvoval sem svojo mladost, užival malo veselja, imel bridke ure in ogromne skrbi. Storil sem morda marsikatero napako, toda hotel sem vedno le dobro.*« Pripravljen je bil predati oblast naprej, ko bi ocenil, da je trenutek pravi: *»Rad bom izročil vodstvo v mlajše roke, kadar bo čas, in želim nasledniku več sreče ter tudi, da se mu posreči, kar se dozda še nikomur ni posrečilo.*« A ta trenutek še ni prišel, vlada pa ga tudi ni imela razloga odstaviti: *»Kakor dolgo pa me vlada ne odveže dolžnosti napram njej, vstrajam na svojem mestu in bom z železno roko vzdržal red, če to tudi marsikateremu, zlasti onim ni prav, ki se za strogo izvedbo naredbe zoper alkoholizem ne morejo ogreti in po gostilnah zabavljajo čez vse, kar se potrudi delati,*« je bil oster ob zaključku svojega dopisa.³²

A dr. Fran Mayer je v poletnih mesecih vendarle odstopil z mesta občinskega gerenta, na njegovo mesto pa je bil imenovan lesni trgovec Matija Zalar. V sosvet so bili imenovani J. Senica, Fr. Schwarz, Alojzij Trobej, Jakob Arzenšek, Viktor Sunder, Jv. Atender, Jv. Lukman, Janko Serneck, J. Šmigoc, Josip Valenčak, Jakob Volk in Franc Vrečko.³³

V Šoštanju so menda imeli težave tudi z baronom Haeblerjem na gradu Gutenbüchel, kjer je imel sedež tudi

³² »Dopisi«, Nova doba, 10. 6. 1919, št. 59, str. 3.

³³ »Dopisi«, Nova doba, 28. 7. 1919, št. 80, str. 3.

oddelek slovenskega vojaštva, proti kateremu »se ta iz Rusije ali odkod privandrani baron naravnost ostudno obnaša. Psuje naše vojake z bando in še drugimi lepimi priimki.« Po poročanju avtorja dopisne notice je menda baron pravil, »da je on, če pridejo Nemci, Nemec, če pridejo Jugoslovani, Jugoslovan, če pridejo Čehi, Čeh itd.« Sin dotičnega je okoli pohajkoval v avstrijski uniformi in »naši gospodje se pobiču prav ponižno priklanajo.« Takšnega obnašanja jezni Šoštanjčan nikakor ni odobral: »Gospod baron sem, gospod baron tja – res ogabno! Da je še toliko suženjskega duha v nas!«³⁴

Tarča slovenskega prebivalstva v Šoštanju so pogosto bili usnjarji Woschnaggi. Nasprotovanja lastnikom šoštanske usnjarne so se kar vrstila, saj so veljali za nemškutarje. V novi državi je bil uveden osemurni delovnik, a je vodja šoštanjskih socialdemokratov, »vsled vojnih dobičkov posestnik hiš in zemljišč ter --- kakor se sam imenuje --- ,hutfabrikant«, pustil svoje zaposlene garati od 5. ure zjutraj do 8. ure zvečer. Obregnili so se tudi ob prodajo usnja, saj je imela usnjarna velike zaloge le-tega, a jih je prodajala le »tujim židom«, domače ljudstvo pa je menda hodilo boso okrog, saj tamkajšnji čevljarji niso dobili usnja, še toliko bolj, ker je bila cena za domače obrtnike previsoka. V veljavi je že bila uredba, da je treba v vseh podjetjih uradovati v slovenskem jeziku, česar pa se v šoštanjski tovarni usnja niso držali, saj da so tam »še vedno sami pristni germani nastavljeni«. Nobena skrivnost menda ni bila, da je tovarna izvozila veliko živil v vagonih v nemško Avstrijo. Do anomalij naj bi prihajalo še toliko bolj, ker so vodjo finančne straže Martina Petančiča premestili v Brežice.³⁵

A pojasniti velja, zakaj so Šoštanjčani v novi državi imeli toliko pripomb zoper uspešne usnjarje Woschnagge, ki so številnim domačinom dajali vsakdanji kruh. Namreč, že

³⁴ »Dopisi«, Nova doba, 10. 6. 1919, št. 59, str. 3.

³⁵ »Dopisi«, Nova doba, 26. 4. 1919, št. 40, str. 5.

od 19. stoletja so bili Vošnjaki znana rodbina na Slovenskem, še zlasti pomemben pa je bil četrti rod Vošnjakov v Šoštanju. Bratranca Ivan in Franc Vošnjak sta namreč proti koncu 19. stoletja vsak svojo usnjarno povzdignila v usnjarsko industrijo. Ivan Vošnjak na gospodarskem področju sicer ni bil tako uspešen kot bratranec Franc (pozneje Franz Woschnagg), a je bil dvakrat načelnik šoštanskega okrajnega zastopa, bil je deželni poslanec in pomembno politično dejaven v Šoštanju. Kot zapisano, je bil Franz Woschnagg z usnjarno uspešnejši, vendar je bil ob koncu svojega življenja že precej nemško usmerjen. Po poroki z Nemkama sta se ponemčila tudi njegova sinova Hans in Franz, čeprav sta bila poprej dejavna Sokola in sta sodelovala v slovenski čitalnici. Hans in Franz Woschnagg pa sta leta 1908 spravila v stečaj strica Ivana Vošnjaka in njegovo tovarno združila s svojo. V najboljših časih, leta 1914 je usnjarna zaposlovala 237 delavcev.³⁶ A dr. Fran Mayer se je že ob prevratu pogovarjal z družino Woschnagg, ki jo je zanimalo, ali bodo lahko ostali v Šoštanju. Mayer jim je to zagotovil, a obljubiti so morali sodelovanje, plačilo davka in oddajo usnja za potrebe narodnega sveta. A razmere, ki so nastale po ustanovitvi nove države, so prinesle marsikatero težavo in očitek slavnemu usnjarni.³⁷ Na začetku je bila Woschnaggova usnjarna postavljena pod državno nadzornišтво, za nadzornika pa je bil imenovan notar Košenina.³⁸ A ne glede na vse je tovarna še naprej obratovala in septembra 1921 je podpisala 1 milijon državnega posojila.³⁹

Konec maja 1919 je bila na 60 kron globe obsojena neka Ela Živna iz Velenja, ker je grdo govorila o koroških dogodkih. Časopisje je predvidevalo, da gre za hčerko orožnika Živne iz Velenja, ki je v času vojne služil v Vojniku. *»Tam se je ta grdoba tako vedel, da so ga ob prevratu morali pred ljudsko jezo odstraniti in prestaviti v Velenje,«* je bralce

³⁶ Jože Hudales, Šoštanj – mesto v Šaleški dolini, Šoštanj, 1985, str. 17.

³⁷ Aplinc, »Morda bodo prišli še tako časi ...«, str. 105.

³⁸ »Dnevne novice«, Nova doba, 5. 6. 1919, št. 57, str. 3.

³⁹ »Dnevna kronika«, Nova doba, 24. 9. 1921, št. 111, str. 3.

jezno seznanjal avtor novičke in se spraševal, zakaj ga niso kar odslovili. »*Denunciral je uboge ljudi in jih tiral trumoma v ječe,*« je nadalje opisoval medvojna ravnanja spornega vojaka in omenil, da je mogoče predvidevati, da so bili vsi internirani, konfinirani in osumljeni žrtve te osebe. Zato se ni bilo čuditi, da je tudi svojo hčer vzgajal v tem duhu.⁴⁰ Septembra so pisali o neki ženi odpuščenega mornarja, ki ni vedela, kaj bi »blebetala v svoji nemški zagrizenosti«. Tako je menda okoli govorila: »*‘so lange König Peter und die Serben regieren werden, wird es immer schleshter’ (dokler bodo vladali kralj Peter in Srbi, bo vedno slabše)*«. Časnik je zapisal, da ji svetujejo, naj brzda svoj jezik.⁴¹

15. junija 1919 so v Topolšici odprli zdravilišče za začetne primere pljučne tuberkuloze, v katerega so sprejemali otroke od šestega do petnajstega leta in ženske, predvsem matere do 50. leta, prednost pa so imeli bolniki z domovinsko pravico v Sloveniji. O sprejemu je odločal kuratorij za upravo zdravilišča s sedežem v Ljubljani na osnovi prošnje, ki je morala biti opremljena z zdravniškim potrdilom o stanju in natančnem poteku bolezni. Zdravljenje v sanatoriju je trajalo 10–12 tednov, vendar so lahko bolnika odpustili tudi prej. Večino stroškov so bolniki plačali sami.⁴² Prihodnje leto, konec aprila 1920, je bil za vodjo zdravilišča imenovan dr. Oton Haus, sin nekdanjega avstro-ogrskega admirala Hausa, zato jih je pri *Novi dobi* zanimalo, ali imenovani vodja zna tudi slovensko.⁴³

Na začetku mlade države Kraljevine SHS je bilo navdušenje zanj opazeno tudi v Šaleški dolini. Tako so v prvem letu v Šoštanju praznovali tudi Vidov dan, proslavo pa so pripravili občina, društva in okoliški kraji, zlasti Družmirje. Po

⁴⁰ »Dnevne novice«, Nova doba, 12. 6. 1919, št. 60, str. 2.

⁴¹ »Dopisi«, Nova doba, 16. 9. 1919, št. 101.

⁴² »Sprejemni pogoji za državno zdravilišče na pljučih obolelih v Topolšici«, Nova doba, 19. 6. 1919, št. 63, str. 3.

⁴³ »Dnevne novice«, Nova doba, 1. 5. 1920, št. 54, str. 3.

ulicah, okrašenih z jugoslovanskimi in narodnimi zastavami, so se sprehodili z baklami in peli narodne pesmi. Pripravili so tudi predavanje o tem prazniku, ki je »zanetilo« v njih »kres narodnega navdušenja, ki nikoli več ne ugasne«. Ob prazniku so v Šoštanju slovesno sprejeli tudi resolucijo z naslednjimi točkami: »1. Protestujemo zoper razkosanje našega naroda in naše domovine, ker je tako postopanje proti načelom svobode, samoodločbe in demokratizma. 2. Svarimo merodajne činitelje, predno končno-veljavno določijo naše meje na jugu in severu, da se ravna po pravilih pravice, demokratičnih načelih enakopravnosti in enakoveljavnosti za vse narode, da se stavba miru – ker na pesek zidana – v novič ne razruši.« Resolucijo so poslali Deželni vladi v Ljubljani.⁴⁴

7. septembra 1919 so v Šoštanju pripravljali veliko proslavo ob 10-letnici šoštanjskega telovadnega društva Sokol. Za ta namen so vložili prošnjo za posebna vlaka iz Celja in Dravograda v Šoštanj in nazaj. Vsa bratska društva so pozivali, da se prireditve udeležijo v čim večjem številu. »Dne 7. septembra vsi v Šoštanj, kjer je vedno kljubovala naša trdnjava vsem naskokom narodnih sovražnikov,« se je glasil njihov poziv.⁴⁵ Pozivi v naslednjih številkah so bili še bolj borbeni in polni zanosa, kot razkriva naslednji zapis: »Cilj Sokolstva je, dvigniti narod v zdravstvenem in duševnem oziru: nihče ne iztrebi naroda, ki bo segal, trdo zaraščen v svoji zemlji – katera nosi pečat našega znoja in naše krvi – z duhom do najvišjih zvezd! To je ideal, za katerega se bori Sokol. V sivem očesu mu vihra kakor trobojnica v pomladnji burji ... Tudi Šoštanjski Sokol je vestno storil svojo dolžnost kot pionir prosvete. Za nami je trpljenje in škripanje z zobmi izza dobre stare Avstrije – danes nam sijajo dnevi svobode, sami svoji smo na svojem! In v tem znamenju hočemo praznovati svoj jubilej: svetla zarja je razlita na poldrugi milijon svobodnih ljudi, svojih na svojem in združenih z brati! Bratje in sestre! Enoten, skupen in mnogoštevilčen bodi naš nastop, da bo uspeh

⁴⁴ »Dopisi«, Nova doba, 5. 7. 1919, št. 70, str. 3.

⁴⁵ »Sokolstvo«, Nova doba, 21. 8. 1919, št. 90, str. 2.

delo priča o zmagi ideje!« Proslava šoštanjskega Sokola je bil hkrati »zlet« savinjskega okrožja Celjske Sokolske župe, »ker ga ni kmalu narodno tako nezanesljivega kraja v sredi naše domovine, kakor je Šoštanj s Šaleško dolino!« Ob pozivu na proslavo se namreč niso mogli izogniti temu, da se ne bi obregnili ob šoštanjske Nemce in nemškutarje, temveč so si dali duška: »*Nemški velekapital, pri katerem visi veliko število slovenskih malih posestnikov, je vrh tega še tudi postal – čez noč – bogati vir za podporo vseh boljšečnikov; ti kapitalisti – boljšečniki, nadalje mnogobrojni po nemškutarjih nahujskani industrijski delavci nemške veletovarne ter Škalskega rudokopa in končno še vedno ne mirujoča, izza časa pred vojno in tekom vojne zrasla nemškutarija – le čakajo na povrnitev prejšnjih časov. /.../ Treba je torej, da vsi našinci enkrat jasno vidijo, da ima narodna pravica tudi moč za seboj, da se v njih utrdi vera, da zmaga pravični in značajni narodnjak, dočim gre ,nemško misleči Slovenec‘ to je renegat – le rakovo pot!*« Da bi k temu pripomogli, so pozivali brate Sokole iz vseh krajev, naj se prireditve udeležijo. Na proslavo so vabili tudi ženske, ki naj pridejo po možnosti v narodnih nošnjah: »*Po temnih dnevih bolesti, ranjene narodne zavesti in razbolelega materinstva naj praznuje jugoslovanska žena v Sokolstvu in skupno ž njim s polno dušo dan osvobojenja, za katero je sodelovala z mislijo, delom in ljubeznijo.*«⁴⁶ Na dan dogodka je po prihodu posebnih vlakov iz Celja in Dravograda pozdravil starosta šoštanjskega Sokola Lukman. Na proslavo so prišli Sokoli iz Celja, Žalca, Mozirja, Braslovč in Posavja. Pred rotovžem jih je v imenu gerenta pozdravil okrajni sodnik Janko Sernek. Popoldne je potekala javna telovadba v bližini kolodvora. Po končani telovadbi je načelnik šoštanjskega sokola Anton Kurnik predstavil zgodovino šoštanjskega Sokola, Guido Sernek iz Celja pa je spregovoril o pomenu sokolstva pred prevratom in njegovih nalogah po prevratu.⁴⁷ Mesec dni pozneje je deset let bivanja v Šoštanju

⁴⁶ »Sokolstvo«, Nova doba, 4. 9. 1919, št. 96, str. 2.

⁴⁷ »Sokolstvo«, Nova doba, 11. 9. 1919, št. 99, str. 2.

obeležil tudi Anton Kurnik, ki so mu Šoštanjčani pripisovali velike zasluge, ki jih je imel na družbenem področju.⁴⁸

2. januarja 1920 je krajevna organizacija JDS v Šoštanju na seji odbora sklenila, da bo v *Novi dobi* in *Slovenskem narodu* objavila naslednjo vest: »Schmautz Hans, tehnik iz Šoštanja, uživa podporo kraljevine SHS, letnih 4000 k za študije na tehniki v Gradcu. Notorično pa je, da je bil vedno nemško-radikalnega mišljenja in da se sedaj po preobratu izdaja kot strogega Nemca, dasi je sin slovenskih starišev in niti noče slovenski govoriti. Vpraša se, če so bile te okoliščine znane, ko se mu je podelila omenjena državna podpora in če ne, se predlaga, da se mu saj sedaj podpora odvzame in podeli vrednejšemu državljanu.«⁴⁹

Nekatera slovenska podjetja so bila še dve leti po prevratu v tujih rokah, ki pa so počasi prehajala v slovenske roke. Tako je Ljubljanska kreditna banka namerava kupiti tovarniška poslopja in inventar podjetja Agraria in Nickel v Šoštanju ter ustanoviti delniško družbo Kemična tovarna v Šoštanju.⁵⁰ Kemično tovarno so nato 27. februarja 1920 dejansko vpisali v družbeni register kot Kemično tovarno v Šoštanju d. d., in sicer v slovenskem, nemškem, francoskem in italijanskem jeziku.⁵¹ Kar nekaj časa pa so v Šoštanju pripravljali ustanovitev samostojnega obrtnega društva. Na poziv tamkajšnjega vodje obrtnega gibanja Volka so 14. marca 1920 v hotelu Jugoslavija pripravili zbor obrtnikov iz Šoštanja in okolice. Zbrane sta pozdravila celjska obrtnika Založnik kot tajnik Občeslovenskega obrtnega društva in tajnik Zadružne zveze Janko Lesničar. Na shodu so se izrekli proti ustanavljanju politične stranke, vendar so sklenili ustanoviti obrtno društvo.⁵²

⁴⁸ »Dopisi«, Nova doba, 11. 10. 1919, št. 112.

⁴⁹ »Iz jugoslov. dem. stranke«, Nova doba, 15. 11. 1920, št. 7, str. 2.

⁵⁰ »Tuja podjetja prehajajo v naše roke«, Nova doba, 27. 1. 1920, št. 12, str. 3.

⁵¹ »Dnevne novice«, Nova doba, 27. 3. 1920, št. 38, str. 3.

⁵² »Dopisi«, Nova doba, 18. 3. 1920, št. 34, str. 3.

Tudi v Velenju so se pojavljala nasprotovanja ostan-
kom nemštva v domačih krajih. Aprila so tako kražani javno
naslovili vprašanje na načelnika okrajnega zastopstva Josipa
Skazo, kdaj misli, da bo potrebno in primerno odstraniti dvo-
jezične kašipote ob cestnih križiških, razne svarilne napise
itd. ter kdaj se bodo zamenjali s slovenskimi. Pri tem so Skazi
žugali tudi z drugimi opozorili: »*Gospod načelnik, dejanja
naj govoré, ne samo besede! Tudi o stanju cest Vašega okraja
bi se dalo katero pametno reči, pa to naj bo za drugikrat.*«⁵³
Glede slabih cest pa so se pritoževali tudi iz šoštanjskega
okraja, a je bilo okrajno zastopstvo za omenjene težave glu-
ho. Kražani so okrajno glavarstvo pozivali, naj si pogleda ce-
ste iz Šoštanja do koroške meje. Še zlasti pereča je bila cesta
od vznožja hriba do Št. Vida. Njen pomen se je pokazal leto
poprej v koroških bojih, ko se je skoraj vsa vojska umikala po
tej cesti, pri pohodu nazaj na Koroško pa so vozovi in topovi
obstali na cesti zaradi slabe izpeljave in lukenj.⁵⁴

Zanimanja za usnjarje Woschnagge je bilo v časopisju
precej, kar kaže tudi notica, da je šoštanjski Woschnagg kupil
graščinsko posestvo Kerestinec pri Zagrebu, in sicer za 2,5
milijona kron.⁵⁵ Obrekovanj družine Woschnagg ni manjkalo
niti v letu 1920. Aprila so se v *Novi dobi* obregnili ob pose-
stvo Sannhof pri Celju, ki ga je pred leti kupila tovarnarjeva
vdova, znana gospa iz družine Woschnagg. Poleg posestva
je bilo veliko njiv, ki pa so bile v večini neobdelane. Avtor
notice je potožil, da bi si na tej njivi lahko marsikateri revež
pridelal krompir ali kaj drugega, če bi lastnica ali vsaj upravi-
telj, če nje ni v Celju, dal njive v najem. Avtor je menil, da bi
na tem področju tudi oblasti morale storiti kakšen korak.«⁵⁶

Nova država je prenesla spremembe tudi v šolstvu, saj
je to veljalo za jedro ponemčevalne politike v prejšnji oblasti.
Na Štajerskem smo imeli pred 1. svetovno vojno dobro razvi-

⁵³ »Dopisi«, Nova doba, 17. 4. 1920, št. 46, str. 3.

⁵⁴ »Dopisi«, Nova doba, 22. 7. 1920, št. 87, str. 3.

⁵⁵ »Tedenske vesti«, Domovina, 18. 7. 1919, št. 29, str. 6.

⁵⁶ »Lahko bogatašu!«, Nova doba, 20. 4. 1920, št. 48, str. 2.

to ljudsko in meščansko šolstvo, a kaj ko je bilo to pod budnim očesom avstrijske oziroma nemške nacionalne politike, ki je preprečevala ustanavljanje slovenskih šol, saj bi te pomenile krepitev slovenskega izobraženstva. Tako je organizacija Deutscher Schulverein pritiskala na slovenske osnovnošolce in jih vzgajala v prihodnje generacije nemških privržencev oziroma nemškutarjev.⁵⁷ Narodna vlada za Slovenijo v Ljubljani je novembra 1918, torej kmalu po prevratu, objavila veljavnost vseh avstrijskih zakonov in uredb, torej tudi šolskih. 16. novembra 1918 je tudi uradno prevzela pod svoje okrilje javno šolstvo in določila, da je učni jezik na vseh meščanskih in ljudskih šolah slovenski. V mestih na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju so šolniki, politiki in kulturniki v meščanski šoli videli najboljše sredstvo za gospodarski in narodnostni razvoj.⁵⁸ Šola je bila v Šoštanju ustanovljena že v 18. stoletju. Po prevratu je bila v Šoštanju ukinjena trirazredna nemška »šulferajnska šola«, pouk pa se je nadaljeval v slovenski šoli.⁵⁹ Šolstvo je pestilo pomanjkanje učiteljskega kadra, otroci pa zaradi dela na kmetiji niso mogli v šolo, zato naj bi se pouk začel šele 1. novembra namesto 16. oktobra 1918. A vmes je posegla še epidemija španske gripe, zato je šola morala z državnim odlokom ostati zaprta do polovice novembra, kar pa se je zavleklo do 3. januarja 1919.⁶⁰ 3. januarja 1919 je šola dobila paralelki k drugemu in tretjemu razredu. Leta 1919 so v Šoštanju ustanovili tudi vrtec, ki je najprej deloval pod isto streho kot osnovna šola. V Šoštanju sta poleg osnovne šole delovali še obrtna in trgovska nadaljevalna šola, leta

⁵⁷ Gregor Jenuš, Ko je Maribor postal slovenski, Iz zgodovine nemško-slovenskih odnosov v Mariboru od konca 19. stoletja in v prevratni dobi, Maribor, 2011, str. 158.

⁵⁸ Jure Maček, »Slovensko meščansko šolstvo po letu 1918 – do sprejetja zakona o meščanskih šolah«, v: Arhivi 30 (2007), št. 1, str. 122, 129.

⁵⁹ Gačič, »Knjižnice v kulturnem življenju Šaleške doline med vojnama«, str. 85.

⁶⁰ Aleksandra Gačič, »Šolstvo v Šaleški dolini v času med obema vojnama«, v: Šaleški razgledi 14, Zbornik 2011–2012, Velenje 2017, str. 67.

1920 pa so odprli še meščansko šolo.⁶¹ Če pa so bile razmere v Šoštanju ob koncu 19. stoletja nekoliko boljše, saj se je tamkajšnja šola širila, so bili Velenjčani na slabšem. Namreč po novem avstrijskem zakonu so v Velenju ukinili trivialno šolo in ustanovili enorazrednico. Po širitvi leta 1884 je bilo z odlokom odrejeno, da mora biti v prvem in drugem razredu osnovne šole učni jezik slovenski, v tretjem pa slovenski in nemški. Zaradi spremenjenih razmer, nastanka nove države, se je poku v Velenju začel 3. decembra 1918.⁶² Razmere so se začele izboljševati tudi za Velenjčane. Avgusta 1920 je bil namreč sprejet odlok, da višji šolski svet v prihodnjem letu dovoljuje ustanovitev meščanske šole tudi v Velenju.⁶³

24. julija 1920 je bil v Šmartnem ob Paki ustanovljen odsek šoštanjskega Sokola, na katerem je bil izvoljen tudi odbor. V kratkem so imeli namen ustanoviti še sokolski pevski krožek in prirediti igro. V šoštanjskem Sokolu so jim izrekli dobrodošlico in izrazili upanje v njihovo dobro delo: *»Bratje in sestre, ako izpolnite upe, ki jih stavi materino društvo v Šoštanju v vas, ki ste se vedno pokazali kot zavedni kmečki fantje in dekleta v vašem lepem kraju, potem bo to iskreno veselje za nas vse, in Šoštanjski Sokol, katerega ena perot že sega v Velenje, vzmahne tudi z drugo krepko perutjo in bo z ljubeznijo negoval svoj drugi odsek v Šmartnem ob Paki.«* Brat Petrič je odseku dal na razpolago prostor v nekdanji tovarni. Po zborovanju se je zahvalil bratu Kurniku in navzoče pozval, naj ostanejo zvesti sokolskemu praporju, *»ki je tudi prapor našega kraljevskega brata prestolonaslednika Aleksandra, ki je v Ljubljani izjavil, da je vedno in povsod računal na Sokolstvo«*.⁶⁴

⁶¹ Gačić, »Knjižnice v kulturnem življenju Šaleške doline med vojnama«, str. 85.

⁶² Gačić, »Šolstvo v Šaleški dolini v času med obema vojnama«, str. 67, 71.

⁶³ »Dnevne novice«, Nova doba, 26. 8. 1920, št. 102, str. 3.

⁶⁴ »Sokolstvo«, Nova doba, 31. 7. 1920, št. 91, str. 3.

Čeprav je Kraljevina SHS obstajala že dobri dve leti in je v njeno okrilje sodilo tudi slovensko ozemlje, se nekatere strasti še niso pomirile, prav tako ne sovraštvo do nemškutarjev, ki so po mnenju nekaterih krajanov še vedno izzivali na različne načine. Tako na primer šoštanjski gostilničar Viktor Hauke nad vhodom nekdanjega »Deutsches Haus« ni želel odstraniti začetnic D. H., temveč je na občinski poziv dal pri občini na zapisnik, da naj v prihodnje začetnici pomenita »Društvena hiša«. Pri *Novi dobi* so se nad takšnim ravnanjem zgražali in situacijo primerjali s tem, kaj bi se ob takšnem ravnanju Slovencev dogajalo na Koroškem, ki je po plebiscitu pripadla Avstriji: *»Če bi se n. pr. na Koroškem kak Slovenec na podoben način norčeval iz kake oblasti, bi mu že zdavnaj brez vsakega parlamentovanja kratkomalo razbili šipe na dotični hiši, mu pomazali napis in vrh tega njega nabili.«* Ob vsem tem sta bili sporni začetnici zapisani na zidu, ki je imel znak nekdanje dežele Štajerske, tj. širok belozeleni trak. Pri časniku so opozorili, da bi se ta znak v skladu z razglasom deželne vlade za Slovenijo moral smatrati »kot izražanje separatističnih stremljenj«, torej kot državi nevarno demonstrativno dejanje, ki se kazensko preganja. Avtorji članka so opozorili, da se ne bi pečali s tako zadevo, »če ne bi dokazala, kako trdovratno se Nemci še oklepajo vsega, kar jih spominja na njihovo prejšnjo nadvlado, ker upajo, da se še vse enkrat obrne in bi se mogli pozneje enkrat ponašati, kako so nas 'bistroumno' premotili.« Ob koncu so pozvali: *»Ne bodimo torej več sužnji, temveč zob za zob nasproti takim brezobzirnim hinavcem!«*⁶⁵

Ko pa govorimo o hotelih in gostilnah v Šoštanju, je le-teh bilo ob začetku 20. stoletja kar precej. Šoštanj se je namreč ponašal s kar tremi hoteli in devetimi gostilnami. Hotel Austria je bil v lastništvu Franca Rajšterja, tu sta bila še hotel Deutscheshaus (Nemška hiša) in hotel Vlastl (pozneje Union). Delovale so tudi gostilne, in sicer Brežnik, gostilna Cerovšek, Zur Taube, gostilna Jakoba Šribarja, Franca Žagarja, Ivana

⁶⁵ »Dopisi«, Nova doba, 1. 1. 1920, št. 1, str. 5.

Kopušarja in Mihaela Kumerja, v kateri je delovala tudi šoštanjska čitalnica.⁶⁶

Februarja so v *Novi dobi* pisali o vnovičnem izzivanju nemškutarjev, ki da so v železniških vozovih, gostilnah in drugih javnih lokalih glasno hvalili vse, kar je nemško, štajersko ali koroško, in zabavljali proti vsemu, kar je bilo srbsko, slovensko ali jugoslovansko. Zato so v časniku pozivali vse zavedne Slovence, naj take ljudi izročijo orožništvu ali drugi pristojni oblasti. To naj bi bili dolžni storiti predvsem železniški uslužbenci, uradniki in drugi, za dogodka v gostilnah pa so bili odgovorni gostilničarji. Opozorili so, da še ni dolgo tega, kar je znani nemškutar, ki se je kasneje preselil v Slavonijo, nemški uradnik Franc Kramer drl: »*Die Serben sind Schweine!*«⁶⁷ V gostilni Cerovšek pa se je menda neki uslužbenec klobučarja Šmigovca šopiril »*s tako glasnim švabčarenjem, da v sicer veliki gostilniški sobi sploh ne pride drugi nihče do besede. Hvali vse, kar je nemško, in povdarja, da je ‚echt deutsch‘ in ‚steireisch‘.*«⁶⁸

Da je bilo v Šaleški dolini še nekaj Nemcev in nemškutarjev, kaže ljudsko štetje, izvedeno februarja 1921. V Šoštanju se je 1.274 oseb opredelilo za Slovence, 111 pa za Nemce, v Velenju pa 2.899 za Slovence in 30 za Nemce.⁶⁹

18. februarja 1921 je v Vojniku po dolgoletni bolezni umrl zdravnik dr. Franc Breschnik, ki so ga pokopali v domačem Šoštanju. A v času njegovega pogreba je prišlo do nemških protidržavnih demonstracij, pri čemer so bili najglasnejši menda vojniški nemškutarji. Pogreba se je namreč udeležilo šest Vojničanov v uniformi požarne obrambe – kljub izrecnemu ukazu načelstva, da ne sme nihče v Šoštanj v uniformi. Dotični so bili iz društva izključeni, proti Ribislu, ene-

⁶⁶ Jože Hudales, Šoštanj – mesto v Šaleški dolini, Šoštanj, 1985, str. 21.

⁶⁷ Srbi so prašiči!

⁶⁸ »Dopisi«, Nova doba, 12. 2. 1921, št. 19, str. 3.

⁶⁹ »Rezultati ljudskega štetja v Slovenjgraškem okraju«, Nova doba, 19. 2. 1921, št. 22, str. 4.

mu od udeležencev, pa je bila uvedena kazenska preiskava zaradi govora, ki je odražal veleizdajstvo. Vojničani so namreč imeli na čeladah nemški napis »Hohenegg«. Ribisl, vojniški slavnostni govornik, je v gostilni pokojnikove sorodnice teatralno izjavil: »*Wir wissen schon, warum Dr. Breschnik so früh gestorben ist, wir wissen, wer daran schuld ist, nur dürfen wir es jetzt noch nicht sagen – aber Gott wird sie strafen, so wahr ein Gott im Himmel ist. Es wird so alle der Teufel holen! Der zählende Tag kommt.*«⁷⁰ V Novi dobi so zapisali, da njegov govor namiguje na razmere, ki so nastale zaradi ustanovitve Kraljevine SHS, in da so besede usmerjene proti njej ter izrečene z namenom, da se hujska proti narodu in državi. Vojniški nemškutarji so po pogrebu razgrajali še v drugih gostilnah in po šoštanjskih ulicah. Tamkajšnji klobučar Josip Ravljen jih je ob medklicih *Heil* opozoril, da se to za Šoštanj ne spodobi, zato so ga pretepli. V slovenski kavarni Rajšter so nadrlji natakario: »*Dumme Babne, kannst du nicht deutsch!*«⁷¹ V Kunst-Breznikovi gostilni so nato glasno prepevali nemške pesmi in kričali »*Jetzt werden wir singen, Die Wacht am Rhein!*«⁷² V večernih urah pa so v hotelu Jugoslavija kričali »*Heil Deutsch-österreich!*«^{73,74} Šoštanjčani so pričakovali, da se bodo strasti pomirile, a je do novih izgrediv prišlo že naslednji dan, ko se je iz ene od slovenskih gostiln spet razlegala nemška pesem, ki sta jo prepevala znana nemčurja: sin nekdanjega nemškega redarja Švarca in član še iz prejšnjih časov znane zagrizene nemčurske družine Praprotnik iz Družmirja. Gnezdo nemškutarjev naj bi bila menda usnjarna Woschnagg, ki je v pisarnah še vedno imela

⁷⁰ Že vemo, zakaj je dr. Breschnik umrl tako zgodaj, vemo, kdo je kriv za to, vendar tega še ne moremo reči – toda Bog bo kaznoval, tako resnično, kot je Bog v nebesih. Hudič bo vse dobil! Dan plačila prihaja.

⁷¹ Neumna baba, ne moreš govoriti nemško!

⁷² Zdaj bomo zapeli ,Pazi na Renu'!

⁷³ Pozdrav nemško-avstrijska!

⁷⁴ »Dopisi«, Nova doba, 19. 2. 1921, št. 22, str. 3; »Dopisi«, Nova doba, 24. 2. 1921, št. 24, str. 3; »Dopisi«, Nova doba, 26. 2. 1921, št. 25, str. 3; »Dopisi«, Nova doba, 26. 2. 1920, št. 25, str. 3.

nemške napise in nemški žig »Lederwerke Franz Woschnagg & Söhne« ter same nemške uradnike in uradnice. »*Takšne uradnike ima Woschnagg in s tem dokazuje svojo lojalnost, ki jo je pred kratkim obljubil šoštanjskemu občinskemu odborniku. Če ne bo drugače, si bomo vedeli sami najti pripomočkov, da se jih znebimo,*« so udrihali in grozili v *Novi dobi*.⁷⁵

1. marca 1920 je bil v *Novi dobi* objavljen članek o slovensko-nemških odnosih še v času Habsburške monarhije, v katerem so zapisali, da je Šoštanj v rajni Avstriji veljal za nemško trdnjavo. Nemštvo se je odražalo v številnih društvih, ki so takrat obstajala v Šoštanju. Med njimi so bili: Südmarka, Schulverein, Turnverein, Feuerwehr, Liederkranz, Volksbücherei, Schallthaler Spar und Kreditverein, razni klubi in konzorcij ter Deutsches Haus, manjkalo pa ni tudi nemčurjev v usnjarni. Schulverein je na primer v času Avstro-Ogrske zgradil na slovenskem ozemlju več lepih šolskih poslopij z namenom, da bi ponemčili slovenske otroke. Po vojni pa je Deželna vlada te šole zasegla z namenom, da jih ugodno proda domačim občinam, med katere sta sodila tudi Šoštanj in Velenje. Tako je Narodna vlada SHS v Ljubljani 3. decembra 1919 razpustila šolo nemškega Schulvereina v Šoštanju. Da so nekateri zatajili slovenstvo in se poklonili nemštvu, je bila kriva finančna korist: »*Judeževi srebrniki so premotili marsikoga, da je zatajil svoj materni jezik in svoj rod ter postal janičar in izdajica.*« Zaradi takšnega stanja je bil obstoj Slovencev v Šoštanju ogrožen, inteligenca, kolikor je je sploh bilo, pa je menda iz strahu zahajala v najbolj zagrizene trgovine in pivnice ter v njih poslušala najhujše psovke na račun slovenskega naroda. A ker zgledi vlečejo, je tem sledilo tudi kmečko prebivalstvo. Slovenski obrtniki so izgubljali pogum, ker je Südmarka importirala nemčurske obrtnike različnih strok, »*slovenske pa se je pobijalo z vsemi sredstvi*«. Narodno delo je bilo tako prepuščeno nižjim slojem, društveno delo je zamiralo, le Sokol se je menda še pogumno upiral »nemčurstvu«. V časniku so opozarjali, da je čas, da

⁷⁵ »Dopisi«, Nova doba, 5. 3. 1920, št. 28, str. 3.

žalostne spomine pustimo za seboj, da so verige potrgane ter da smo zdaj sami svoji gospodarji in nič več ponižne sluge. A kljub temu se narod tega ni zavedal dovolj. Pravi odraz naj bi namreč kazalo zadnje ljudsko štetje, ko se je, kot že zapisano, za Nemce opredelilo kar 111 Šoštanjčanov. Pri časniku so bili presenečeni, kdo vse se je vpisal kot Nemec, zato so nekaj imen objavili javno. Mati nekega krojača ni znala niti besedice nemško in se je vpisala kot Slovenka, njen sin Rudi pa je trdil, da je njegov materni jezik nemški; klepar, rojen v gorski vasi pri Laškem, da pa je zagotovo pristen German. Navedli so le ta dva, ki sta bila člana socialdemokratov. Posebna »špecialiteta« so bili »nastavljenci« v usnjarni. *»Slovenske matere in očeta rojene Hlebove frajle (sedaj Hlepp), kranjske matere hčerka Eder, marenberški Wrentschur, Mravlag iz Slov. Goric in Kindihofer iz okolice Celja so gotovo pristni Germani, kakor njih šef, ki dela slovenskemu imenu sorodnikov sramoto.«* Omenili so še češko Haukejevo »žlahto, katera prav rada vidi slovenske goste in njih denar«. A boriti so se morali ne le proti »nemčurstvu«, temveč tudi proti tistim, ki so bili v Avstriji eksekutorji pri rekviriranju moštva, živil in krme. Ti so takrat obogateli, medtem ko so drugi stradali in krvaveli v bitkah, *»sedaj pa, ko pšenica ne gre več v klasje in jih država malo potiplje za žep,«* ali pa, ker kakšen minister ne more več protekcij dovoliti, *»zabavljajo čez Jugoslavijo in hvalijo staro Avstrijo«*. Na te je bilo treba usmeriti še več pozornosti: *»Tem naj bo na uho povedano, da so lopovi v lastni državi v marsičem še slabši kot odkrit nemčur.«* Zato so pozivali državna podjetja, urade in inteligenco, naj s svojim denarjem in zgledi ne podpirajo »gadov«. *»Grobokop lastne države pa je vsak Jugoslovan, ki na kakoršenkoli način podpira poturice,«* so zapisali na koncu v opozorilo.⁷⁶

Kmalu so v *Novi dobi* vnovič pisali o nemškutarjih, tokrat predvsem o prokuristu Adolfu Mraulagu, zaposlenem

⁷⁶ »Šoštanj«, Nova doba, 1. 3. 1921, št. 26, str. 2–3; »Neprostovoljni nemški dobrotniki«, Domovina, 27. 6. 1919, št. 26, str. 6; Aplinc, »Morda bodo prišli še taki časi ...«, str. 115.

v šoštanjski usnjarni. Slednji je bil nečak zloglasnega voditelja mariborskih renegatov dr. Mraulaga, ki je bil nedolgo tega verjetno iz tehtnih razlogov za vedno črtan s seznama slovenskih odvetnikov. Imenovani prokurist Mraulag je vložil vrsto prošenj za ustanovitev nemčurskih društev, od njega pa je menda bila odvisna tudi nastavitev uradnikov v usnjarni, ki so bili bodisi nemški bodisi odpadniški, sicer bi po pisanju časnika izgubili službo. Pevsko društvo šoštanjskih nemčurjev pa je imelo svoje zavetje pri Francu Zeliču, ki je bil že pred prevratom zagrizen nemčur. Obstajal je tudi strelski klub šoštanjskih Nemcev, ki so strelske vaje izvajali v gostilni Kunst-Breznik. Obregnili so se tudi ob sinove nekdanjega, pod avstrijskim režimom v Šoštanju službujočega občinskega redarja Franca Schwarza, ki so večkrat poskušali razbijati slovenske prireditve.⁷⁷

3. maja 1921 se je začela volilna bitka za župane in njihove svetovalce. V Šoštanju je bil za župana izvoljen demokrat notar Matko Marinček. Tudi svetovalci so bili vsi iz vrst demokratov, in sicer prvi svetovalec kovač Šoln, drugi trgovec Vrečko, tretji lesni trgovec Zalar in četrti čevljar Štor.⁷⁸ V Velenju je bil za župana izvoljen demokrat Valentin Blažek, posestnik in strojevodja v premogovniku v Škalah. Blažek je bil vedno zaveden Slovenec, podpornik narodnih društev in med tistimi redkimi, ko so kljub pritiskom še pod Avstrijo pošiljali otroke v slovensko šolo.⁷⁹

Julija 1921 so tudi v Šoštanju praznovali rojstni dan kralja Petra I. Mesto so okrasili z zastavami, pred občinskim uradom pa je pod vodstvom kapelnika Koruna igrala rudniška godba iz Velenja, ki je štela 52 mož. Razpoloženje je menda motilo le obnašanje nekaterih someščanov, med katerimi so bili tudi tovarnar Woschnagg in njega uslužbenca Mravlag in Goričar, ki niso razobesili zastave na svojih hišah. Zato so

⁷⁷ »Šoštanj«, Nova doba, 10. 3. 1921, št. 30, str. 3.

⁷⁸ »Dopisi«, Nova doba, 21. 5. 1921, št. 59, str. 3.

⁷⁹ »Dopisi«, Nova doba, 2. 6. 1921, št. 64, str. 3.

nekateri Šoštanjčani od okrajnega glavarstva v Slovenj Gradcu zahtevali, da se s posebnim poudarkom poskrbi, »da se naše patrijotično meščanstvo v svojem globoko vkoreninjenem čustvovanju in spoštovanju do naše narodne dinastije v bodoče ne bode pustilo žaliti od nemškutarske tovarniške zalege,« saj niso želeli, da bi dotični tudi v prihodnje kazali svoje protidinastično in protidržavno mišljenje.⁸⁰

A še isto leto je kralj Peter I. Karadžordžević umrl, njegova smrt pa je bila razlog za vnovično polemiko o obnašanju nekaterih Šoštanjčanov in izobešanju zastav. Ob kraljevi smrti namreč noben nemškutar z velepodjetjem Woschnaggom vred ni razobesil črne zastave ali se udeležil žalne božje službe, »pač pa redno prirejajo skupne sestanke v nemški hiši z raznimi bratci iz Nemške Avstrije in Madžarske, kjer med tulenjem nemških pesmic in šampanjca dajejo duška svojim germanskim čustvom«. Do incidenta je prišlo 28. avgusta 1921. Nova doba je o njem pisala takole: »Cvet tuk. Germanov sedi v Unionu skupno z gosti iz Nemške Avstrije in Madžarske. Ko pride slov. družba, začnejo jo izzivati z Heil-klici in nemškimi pesmimi. Ko zapazijo, da so med Slovenci tudi Srbi, začno peti tudi madžarsko. Srbin zapoje ,Tamo daleko', nakar padejo vsi Germani vmes s svojo pesmijo ,Wien, Wien nur du allein'. Slovenci jih ostro posvare radi tega obnašanja, nakar so začeli dejansko napadati s stoli. Srbi so kmalu napravili red. Torej sedaj, ko cela država žaluje, se ti nemčurski predrzneži demonstrativno vesele in izzivajo slovenske državljane.« Pri časniku so menili, da se v dotičnem lokalu že dlje časa zbirajo »temni protidržavni elementi, ter kujejo razne črne naklepe proti Slovanstvu«. Društvo Sportverein jim je bila »samo krinka, pod katero lahko uganjajo svoje nemške orgije«. Vmes je bil v državi sprejet zakon o zaščiti države, zato so Šoštanjčani pozivali pristojne organe, naj nastopijo proti tem »temnim elementom«, saj da bo njihove potrpežljivosti kmalu konec.⁸¹

⁸⁰ »Dopisi«, Nova doba, 19. 7. 1921, št. 83, str. 3.

⁸¹ »Dopisi«, Nova doba, 6. 9. 1921, št. 103, str. 3.

Septembra 1921 so znova poročali o izzivanju nemškutarjev, saj je neki moški, delavsko oblečen, hodil po šoštanjskem trgu in kričal »*Heil, Heil, Heil!*« Našel pa se ni nihče, ki bi ugotavljal njegovo identiteto. Po nedavnem ne ljubem dogodku v gostilni Hauke (Union) so Šoštanjčani pričakovali, da bo politična oblast odredila preiskavo in da bo zaradi prekoračenega policijskega reda že večkrat kaznovanemu gostilničarju Haukeju odvzela gostilno oziroma koncesijo.⁸²

Zaključek

Članek pregledno osvetljuje prvi leti po nastanku Kraljevine SHS, katere del je bilo tudi slovensko ozemlje, prej pod nemško oblastjo. Razmere so se tako rekoč čez noč spremenile, predvsem drastične so bile za nemško prebivalstvo in njihove zveste privrženice, ki jih v Šaleški dolini ni manjkalo. Časopisni članki v Naši dobi in Domovini razkrivajo slovensko-nemško razmerje v Šaleški dolini po prevratu. Razgrinjajo zadnje merjenje moči, zlasti nemškutarjev, ki se niso mogli sprijazniti z novimi razmerami, v katerih so se znašli. Še vedno so se oklepali upanja, da se Avstro-Ogrska povrne in da se maščujejo slovenskemu prebivalstvu. Med njimi so bili tudi Slovenci, t. i. nemčurji oziroma nemškutarji. Pogosti so bili vdori na proslave, pogrebe, predavanja. Gostilniško življenje je bilo pravo leglo medsebojnih razprtij, tudi železniški prevoz so izkoristili za medsebojna obračunavanja. Slovensko prebivalstvo je početju nemškutarjev želelo stopiti na prste, zato so pisali o njih po časopisju in zahtevali ustrezno kazen zanje.

⁸² »Dopisi«, Nova doba, 10. 9. 1921, št. 105, str. 3.

Viri in literatura:

- Časniki
- Domovina
- Nova doba
- Slovenski gospodar

Monografije:

- APLINC, Miran, »Morda bodo prišli še tako časi, ko boste morali jesti tak kruh, kjer bodo špice ven gledale«, Odmev velike vojne skozi organizacijo preskrbe v Šoštanju v času prve svetovne vojne in prevratne dobe, Šoštanj, 2019.
- GAČIĆ, Aleksandra, JENUŠ, Gregor, Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, Zaslužni slovenski politik, 1871–1923, Velenje, 2016.
- HUDALES, Jože, Šoštanj – mesto v Šaleški dolini, Šoštanj, 1985
- JENUŠ, Gregor, Ko je Maribor postal slovenski, Iz zgodovine nemško-slovenskih odnosov v Mariboru od konca 19. stoletja in v prevratni dobi, Maribor, 2011

Članki

- APLINC, Miran, »Šoštanj v zadnjem letu vélike vojne«, v: Šaleški razgledi 16, Zbornik 2018–2019, Velenje, 2019, 37–77.
- BREZNIK, Bojan, »Zgodovina sokolske organizacije v Sloveniji in na Koroškem«, Karizma, 12. 12. 2017, spletni vir.
- DEBELAK, Aleksander, MARINOVIC, Alen, RUDOLF, Tadeja, Šaleška čitalnica, v: Zbornik 1994/95, Šaleški razgledi 11, Velenje 1994, 21–30.
- GAČIĆ, Aleksandra, »Knjižnice v kulturnem življenju Šaleške doline med vojnami«, v: Knjižnice na Šaleškem, Zbornik ob 75-letnici Knjižnice Velenje, Velenje, 2009, 81–103.

- GAČIĆ, Aleksandra, »Šolstvo v Šaleški dolini v času med obema vojnama«, v: Šaleški razgledi 14, Zbornik 2011–2012, Velenje 2017, 61–92.
- MAČEK, Jure, »Slovensko meščansko šolstvo po letu 1918 – do sprejetja zakona o meščanskih šolah«, v: Arhivi 30 (2007), št. 1, 121–141.
- STROPNIK, Ivo, »140 let organiziranega knjižničarstva na Šaleškem, Kronološki pregled v pomembnejših letnicah«, v: Zbornik 1994/95, Šaleški razgledi 11, Velenje 1994, 11–20.
- »150 let Sokola: društvo, ki je za seboj pustilo bogato dediščino«, Delo, 30. 9. 2013, spletni vir.